

OILADA ALOHIDA EHTIYOJLI BOLALARNI IJTIMOIIY HAYOTGA MOSLASHTIRISH JARAYONIDA OILA, MAKTAB VA MAHALLANING HAMKORLIGIDA AMALGA OSHIRILADIGAN TA'LIM-TARBIYAVIIY ISHLAR

Salixova Gulnoza Maxmudovna

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Maxsus pedagogika va
inklyuziv ta'lim fakulteti Logopediya kafedrasi o'qituvchisi v.b.dotsenti, Phd*

Annotatsiya Mazkur maqolada oilada alohida ta'lim ehtiyoji bor bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirish jarayoni, mazkur jarayonda oila, maktab va mahallaning hamkorligi asosida amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiyaviy ishlar yuzasidan fikrlar bildirilgan. Alohida ta'lim ehtiyoji bor bolalarni tarbiyalashda ota-ona amal qilishi lozim bo'lgan ishlar tahlil qilingan. Inklyuziv ta'lim jarayonida o'qituvchi va ota-ona hamkorligi, jamiyatning ijtimoiy munosabati natijasida bolani hayotga tayyorlash masalasi asoslangan.

Kalit so'z va iboralar: oila, maxsus ta'lim, maktab, mahalla, ijtimoiy hayot, moslashish, alohida ta'lim.

Annotation This article presents the process of adapting children with special educational needs to social life in the family, and the educational and educational work carried out in this process based on the cooperation of the family, school and community. The work that parents should do when raising children with special educational needs is analyzed. The process of inclusive education is based on the cooperation of teachers and parents, the issue of preparing the child for life as a result of the social attitude of society.

Keywords and phrases: family, special education, school, community, social life, adaptation, special education.

Аннотация В статье рассматривается процесс адаптации детей с особыми образовательными потребностями к социальной жизни в семье, а также воспитательная работа, проводимая в этом процессе на основе сотрудничества семьи, школы и общества. Проанализированы шаги, которые следует предпринять родителям при воспитании детей с особыми образовательными потребностями. В основе процесса инклюзивного образования лежит проблема подготовки ребенка к жизни в результате сотрудничества педагогов и родителей, а также социальной установки общества.

Ключевые слова и фразы: семья, специальное образование, школа, район, общественная жизнь, адаптация, специальное образование.

KIRISH. Oilada alohida ehtiyojli bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirish jarayonida oila, maktab va mahallaning hamkorligida amalga oshiriladigan ta’lim-tarbiyaviy ishlardagi izchillik va tizimlilik shundan iboratki, har bir tarbiyaviy ish oila, maktab, mahallaning umumiy maxsus tarbiyaviy rejasiga asosan ma’lum izchillikda amalga oshiriladi, bir xilda maqbul shart-sharoit yaratiladi, ota-onalar, mahalla mutasaddilari, o‘qituvchi-tarbiyachilarning bir xilda mas’uliyat bilan munosabatda bo‘lishini, munosabatlarning, maqsad va vazifalarning bir xilligini ta’minlash taqozo etiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Oilada kar va zaif eshituvchi bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirish jarayonida oila, maktab va mahallaning hamkorligi mexanizmlari qo‘yidagicha tizimda bo‘lishi lozim. Jumladan, oila – maktab - mahalla; ota-ona – o‘qituvchi - mahalla mutasaddisi. Ushbu toifa bolalar avvalo ijtimoiylashtirish jarayonini oilada yosh va psixologik xususiyatlarga ko‘ra avvalo ota-onalar, oiladagi katta yoshdagilar, keksa avloddan bosqichma-bosqich o‘rganib boradi. Ya’ni, dastlab organizmni harakatlantirish uchun jismoniy rivojlantirib borish, shaxsiy gigiyena qonun-qoidalariga rioya etish, ovqatlanish, muloqotda bo‘lish, kiyinish, o‘zini tutish madaniyatiga amal qilish, oilaviy kasb-hunar an‘analarini egallab borish va boshqalar bo‘yicha ota-onalardan bilim, malaka va ko‘nikmalar shakllantiriladi.

Oilada nogironligi bor bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirish jarayonida oila, maktab va mahallaning hamkorligi mexanizmlari samaradorligini ta’minlashda ularning yoshi va o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olish maqsadga muvofiqdir. Ularning yoshi kattalashgan sari hayotga nisbatan ijtimoiy-huquqiy ongi bilan turmush tarzi o‘rtasida uyg‘unlik vujudga keladi, ma’naviy madaniyati, atrof-muhitga nisbatan xatti-harakati o‘zgaradi va hayotga qiziqishi, muhabbati oshib boradi. Shuning uchun ham, nogiron bolalarning yoshi rivojlanish darajasiga ko‘ra ularga beriladigan ijtimoiy hayot borasidagi ta’lim va tarbiyaning mazmuni ham takomillashib boradi. Ular bilan olib borilgan ta’lim-tarbiyaviy ishlar natijasi shuni ko‘rsatmoqdaki, ularni ijtimoiy hayotga tayyorlashda ularning mustaqilligiga tayanib ish ko‘rish ijobiy natija beradi. Masalan, turli yoshdagi, turlicha psixologik xususiyatga ega, turli xil nogironligi bo‘lgan bolalar uchun ijtimoiylashtirish shakli, metodi, vositalari bir xilda bo‘lmasligi lozim chunki u ijobiy natija bermasligi mumkin. Ayrim oilada kar va zaif eshituvchi bolalar ijtimoiy hayotga moslashish jarayonida atrof muhitga nisbatan oqilona munosabatda bo‘lishi, ijtimoiy hayot qonun-qoidalariga rioya qilish fazilatini tezda bilib, unga amal qiladi, ikkinchisi esa unga amal qilmaydi, ayrimlari esa bu xildagi sifatlarni asta-sekinlik bilan qabul qiladilar. Demak, har bir kar va zaif eshituvchi bolalarni hayotiy qobiliyati, qiziqishi, bilimi, dunyoqarashi va boshqa ijtimoiy psixologik va pedagogik jihatlarini aniqlab, ijtimoiy hayotga moslashtirish ishlarda hisobga olish o‘z samarasini beradi.

Yuqoridagilardan tashqari, oila, maktab va mahallaning hamkorligida kar va zaif eshituvchi bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirishning o‘ziga xos bir qator xususiyatlari borki, ularni ijtimoiy hayotga moslashtirish jarayonini tashkil etishda ularni e’tiborga olish ijobiy natija beradi. Jumladan, bizning nazarimizda, bosqichma-bosqichlik xususiyati, oila, maktab va

mahallaning hamkorligida kar va zaif eshituvchi bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirish juda tez va qisqa vaqt mobaynida ro‘y bermaydi. Aksincha, ular ulg‘ayib borgan sari ijtimoiy hayotga moslashish va atrof-muhit voqea hodisalarining mohiyatini asta sekinlik bilan anglab boradi.

Nogiron o‘smir bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirishda individual yondashish. Oilada bolalarni oilada, mahallada yashayotgan yoki bir maktabda ta‘lim olayotgan o‘smirni ekologik-huquqiy ongi, madaniyati va ma‘naviyati ham ikki xil bo‘ladi. Shu sababli ular bilan olib boriladigan ta‘lim tarbiyaviy ishlar ham individual tarzda olib borilmog‘i lozim. Buning sababi ularga munosabatning o‘ziga xos xususiyatlariga e‘tibor beriladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Nogiron o‘smir bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirishda amaliy hatti-harakat, mimika metodlarining kuchliligi. Chunki ushbu toifa o‘smir bolalar uchun ota-ona, katta yoshdagilar, o‘qituvchilar, mahalla ahli namunasi, o‘rgatiladigan ijtimoiy qoidalarining shakllanishida shaxsning tasviriy-amaliy holati ko‘proq ta‘sir etadi.

Shunday qilib, kar va zaif eshituvchi bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirishda o‘quvchilarga maktab, oila va mahalla hamkorligini mustahkamlashda, ularni mustaqil hayotga qadam qo‘yishida va kelajakdagi bu sohadagi ishlarni rivojlantirishda yuqorida ko‘rsatilgan o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olish ijobiy natija beradi.

Sog‘lom bolalar kabi kar va zaif eshituvchi bolalarda ham ijtimoiylashuv uchun zarur hayotiy ko‘nikmalar, ijtimoiy malakalar taqozo etiladi. Olib borilgan tadqiqot ishlarimiz davomida kar va zaif eshituvchi bolalarni ijtimoiylashtirish ishlarini rejalashtirishda maqsadli mo‘ljallash uchun qator sifatlarni ajratdik.

Ijtimoiy hayotga tayyor nogironligi bo‘lgan bola qanday sifatlarga ega bo‘ladi:

1 Sog‘lom bolalardan farqli ravishda nogiron o‘smir bolalar afsuski, faqatgina maxsus tashkil etilgan dars va mashg‘ulotlar jarayonidagina bilim, ko‘nikma va uquvlarga ega bo‘lmoqdalar. Ular ta‘lim jarayonidan tashqarida nazariy ma‘lumotlarni mustaqil ravishda o‘zlashtirish imkoniyatiga ega emaslar. Natijada kar va zaif eshituvchi o‘smir bolalarda axborotlarni qabul qilish ko‘nikmalarining rivojlanish ko‘rsatkichi oshdi, ularning fanlar bo‘yicha o‘zlashtirishlarida sifat o‘zgarishlari sezildi. Maxsus tashkil etilgan korreksion-pedagogik jarayon hamda sog‘lom bolalar ta‘limiga yaqinlashtirilgan yondashuvlar mazmuni nogironligi bo‘lgan bolalarda ilmiy (o‘quv fanlari mazmuni asosida), falsafiy (tabiat va jamiyat qonunlarini o‘zlashtirish orqali), diniy (tarbiyaviy mashg‘ulotlar jarayonida) dunyoqarashni shakllantiradi. Ushbu mezon kar va zaif eshituvchi o‘smir bolalarning mahallalarda o‘zini tutishida va atrofdagilar bilan muloqoti davomida namoyon etgan ko‘rsatkichlari asosida tahlil etildi. Kar va zaif eshituvchi o‘smir bolalarning ijtimoiylashuvining muhim omili sifatida muloqotga kirishuvchanlik tanlangani bois, mazkur bolalarning lug‘at boyligi ko‘rsatkichi, ularda nutqiy zaxiraning hajmi va ko‘lami bilan baholanadi.

2. Umuminsoniy va milliy qadriyatlar hamda urf-odatlarini hurmat qiladigan; axloqiy me‘yorlarni anglagan va ularga rioya etadigan;

Ona Vatanga sodiq, fidoyi, fuqarolik burchini his qiladigan.

3. Jismonan sog‘lom bo‘lish. Hozirgi kunda nogironligi bo‘lgan, imkoniyati cheklangan bolalar har tomonlama mustaqil hayotga tayyor bo‘lishlarining muhim omillaridan biri – jismoniy jihatdan me‘yorda rivojlanishdir. Ma‘lumki, mazkur toifa bolalarning qator ikkilamchi yetishmovchiliklar kelib chiqadi. Bu jarayonda oilalarda yo‘lga qo‘yilgan ovqatlanish tartibi va rasion holati alohida o‘rin egallaydi. Tajriba-sinov ishlari davomida oilalar bilan ishlash jarayonida bu masalaga ham e‘tibor qaratildi.

4. Ruhan tetik, barkamol bo‘lish. Nogironligi bo‘lgan bolalarning psixologik rivojlanishida differensial va yakka yondashuvning ta‘siri kattadir. Ma‘lumki, oilada, mahallada, dars va tarbiyaviy mashg‘ulotlar jarayonida kar va zaif eshituvchi o‘smir bolalar turli topshiriqlarni bajaradilar. Qachonki, o‘quv va hayotiy, maishiy topshiriqlar bolalarning uquvlari hamda nutqiy rivojlanish imkoniyatlaridan kelib chiqib tayyorlansagina, ta‘lim-tarbiya va ijtimoiylashtirish jarayoni mashq maydoniga aylanadi. Agar aksincha bo‘lsa, bola jarayondan zerikadi va hatto muloqotga kirishmaydi, o‘qishdan soviydi.

Nogironligi bo‘lgan bolalarning ijtimoiy hayotga ruhan tayyor bo‘lish mezonlari talablariga, avvalo, ota-onalar, o‘qituvchi va tarbiyachilar tayyor bo‘lishlari muhimdir. Zero, ularning qanchalik psixologik bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishlari, shunchalik ta‘lim jarayonining kar va zaif eshituvchi o‘smir bolalar uchun qulay muhitga aylanishida muhim omildir.

Kar va zaif eshituvchi o‘smir bolalarni ijtimoiy hayotga moslashishga yo‘naltirilgan jarayon modelida ayniqsa, muhim yondashuvlarning o‘rni alohida aks etgan. Xususan, yakka va differensial yondashuvlar, ularga erishish omillari hamda soha rivojiga hissa qo‘shgan olimlarning ta‘limotlariga asoslanishning muhimligi yaqqol namoyon qilingan. Kar va zaif eshituvchi o‘smir bolalarning atrofdegilar bilan muloqot ko‘nikmalari quyidagi omillar ta‘sirida shakllanishini kuzatdik. Bular quyidagilar:

- ☐ nogironlikning qaysi darajasiga taalluqliligi;
- ☐ oilalarda va ta‘lim muassasalarda korreksiya ishlarining to‘g‘ri va vaqtida olib borilishi, o‘qituvchi va tarbiyachilarning kasbiy kompetentligi hamda ota-onalarning pedagogik savodxonligi;
- ☐ ota-onalarning farzandi bilan oilada maxsus shug‘ullanishining ahvoli hamda maktab va oila hamkorligi.

XULOSA. Sanab o‘tilgan omillarning barchasi kar va zaif eshituvchi o‘smir bolalarda nafaqat muloqot ko‘nikmalarini, balki ijtimoiy ko‘nikma va malakalar: o‘z-o‘zini baholash, o‘z-o‘zini namoyon qilish, yaqin va uzoq muddatga maqsad belgilash, qadriyatlarni aniqlash, vaziyatni tushunish va baholash, imijga ega bo‘lish, axborot vositalari bilan ishlash, o‘zgalarga ta‘sir etish va jamiyatning turli boshqa munosabatlarida faol bo‘lish ko‘nikmalarini shakllantirishda hamda ularning valeologik, huquqiy va iqtisodiy savodxonligini rivojlantirishda ham bevosita ta‘sir va hal qiluvchi ahamiyatga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Munavvarov A.K. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996. – B. 119-136
2. Tursunov I. Nishonaliyev U. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 1997. – B. 172-176.
3. G‘aybo‘llayev N.va boshqalar. Pedagogika. – Toshkent, 2000. – B. 38-46.
4. Baranov S.P. va boshqalar. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 1990. – B. 165-242.
5. Savin N.V. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 1975. – B. 171-198.
6. Abdunazarov, A. (2020). Imkoniyati cheklangan bolalarning ijtimoiy moslashuvini o‘rganishning innovatsion usullari // Архив Научных Публикаций ЖСПИ.
7. Shoumarov G‘.B. Oilada huquqiy tarbiya. – Toshkent: O‘zbekiston, 1991.
8. Sodiqova Muslima Tolibjon qizi. (2024). ALOHIDA YORDAMGA MUHTOJ BOLALARNI HAYOTGA TAYYORLASHDA OILA VA MAKTABNING HAMKORLIGI . Ta’lim Innovatsiyasi Va Integratsiyasi, 28(1), 88–91. Retrieved from <https://web-journal.ru/ilmiy/article/view/7344>